

УДК 008.001.2

*Яковлев Александр Вікторович,
кандидат історичних наук, доцент,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті розглянуто синергійні напрями розвитку культури регіонів України в добу глобалізації. Проаналізовано концепцію закономірностей перетворення щодо простих елементів і підсистем в ієрархічно складні структури культурної діяльності в площині синергетичної парадигми саморозвитку. Як засіб інтенсифікації синергійних процесів у культурному середовищі регіонів пропонуються сучасні гуманітарні проекти, спрямовані на подальший розвиток інтеграції. Показана соціокультурна функція фестивалів фольклору, які виконують соціальне замовлення на інтеграцію та синергію культурного простору України.

Ключові слова: культурологія, синергетика, синергетична парадигма, глобалізація, міжнародні гуманітарні стратегії, регіон, культурний континуум України.

В статье рассмотрены пути развития культуры регионов Украины в эпоху глобализации. Проанализирована концепция закономерностей преобразования относительно простых элементов и подсистем в иерархически сложные структуры культурной деятельности в плоскости синергетической парадигмы саморазвития. Как средство интенсификации синергических процессов в культурной среде регионов предлагаются современные гуманитарные проекты, направленные на дальнейшее развитие интеграции. Показана социокультурная функция фестивалей фольклора, которые выполняют социальный заказ на интеграцию и синергию культурного пространства Украины.

Ключевые слова: культурология, синергетика, синергетическая парадигма, глобализация, международные гуманитарные стратегии, регион, культурный континуум Украины.

This article discusses how to develop synergistic cultural regions of Ukraine in the era of globalization. Analyzed the concept of converting relatively simple patterns of components and subsystems in hierarchical structure of complex cultural activities in the plane of synergetic paradigm of self-development. As a means of intensification of synergistic processes in the cultural environment of the region offers modern humanitarian projects aimed at further development of integration. Shown sociocultural function folklore festivals, performing social order for the integration and synergy of cultural space of Ukraine.

Key words: cultural studies, synergy, synergistic paradigm, globalization, international humanitarian strategy, region, Ukrainian cultural continuum.

У сучасній науці синергетика стала визнаним міждисциплінарним напрямком досліджень, присвячених вивченню складних систем, компоненти яких взаємодіють між собою нелінійним чином. На сьогоднішній день теорія синергетики найбільш широко використовується в природничих науках і техніці, але її положення поступово проникають у соціально-гуманітарні науки.

Синергетика – напрям міждисциплінарних досліджень, породжений розвитком теорії систем і методологією системного аналізу. Її основоположниками стали Г. Хакен [13], І. Пригожин [9], Є. Князева [5], С. Курдюмов [5], які підкреслюють, що основні закономірності самоорганізації, виявлені при вивченні природничих процесів, мають широкий спектр дії, охоплюючи розвиток суспільства. Це підтверджується дослідженнями В. Василькової, І. Яковлева, І. Баригіна [1], І. Євіна [4], які перевірили дієвість синергетичної методології в аналізі процесів самоорганізації у розвитку суспільства, культури, мистецтва.

В українській науці до методології синергетики звертаються вчені різних галузей: О. Вознюк [2] (педагогіка), Н. Корнієнко [6] (мистецтвознавство, театрознавство), А. Свідзінський [10] (теорія культури), А. Стьопін [12] (історія). «Втім сьогодні можна стверджувати, що її (синергетики) конструктивні ідеї ще не одержали належного поширення серед науковців гуманітарного профілю... Тим більше, що в нинішній Україні відбувається низка соціальних процесів, які безпосередньо мають відношення до проблеми самоорганізації, – розбудова незалежної держави, формування української політичної нації, громадянського суспільства...» – стверджує А. Стьопін. [12, с. 56]. А. Свідзінський доводить, що роль механізму самоорганізації у соціумі відіграє саме культура [10]. На думку Н. Корнієнко, «художня культура, яка є іманентно евристичною і утримує упереджувальну «смыслотворчу місткість» нині має всі шанси увійти в історію як одна із вирішальних компонент планетарного соціуму, Планетарного Розуму... А оскільки художня культура... є нелінійною, з потужною евристичною складовою, – саме її можливостями можуть усуватися ентропійні процеси у макросистемах» [6, с. 72].

Мета дослідження – накреслити шляхи розвитку культури регіонів України в умовах глобалізаційних процесів у вимірах методології синергетики.

Синергетична концепція саморозвитку спирається на принцип саморуху і розвитку матерії, на уявлення реальних структур і систем та пов'язаних з ними процесів розвитку, розкриває зростання упорядкованості та ієрархічної складності систем самоорганізації на кожному етапі еволюції матерії. Процеси самоорганізації носять цілеспрямований характер взаємодії з навколишнім середовищем. Завдяки процесам самоорганізації відбувається взаємодія елементів, підсистем і систем, що призводить до їх збалансованої поведінки і в результаті – до утворення інноваційних структур, які слугують прогресу суспільства, культури і мистецтва.

Сутність синергетичної концепції полягає в дослідженні закономірностей перетворення відносно простих елементів і підсистем в ієрархічно складні структури культурної діяльності в площині синергетичної парадигми саморозвитку. Завданням культурології є виявлення тих внутрішніх сил, що впливають на динаміку розвитку культури. Саме синергетичне мислення, що розвиває методологію системних

досліджень, відкриває нові можливості пізнання закономірностей саморозвитку та самоорганізації сучасного українського суспільства, яке переживає свою соціокультурну трансформацію в незалежну державу в умовах світових процесів глобалізації та альтернативного поглиблення етнонаціональних регіональних ідентифікацій. Отже, науковою проблемою представленої статті є обґрунтування синергетичної парадигми саморозвитку культури України та виявлення шляхів оптимального розвитку культури регіонів в умовах світової глобалізації.

На межі двох тисячоліть у житті всіх країн світу центральне місце займають проблеми глобалізації. Поряд із термінами «глобалізація» і «глокалізація» в контексті не тільки економіки, а й виявлення політичної і соціальної, громадянської складових процесу інтеграції учені вводять поняття мондіалізації, яке відповідає ціннісним орієнтаціям світового суспільства. Поняття «глобалізація», виникнувши в суто економічному і політичному контексті в процесі своєї трансформації охопило всі сфери соціокультурного буття людства, набуло універсального значення. Особливий вплив глобалізаційні процеси мають на розвиток культури: посилення взаємодій культур в інформаційному суспільстві, транснаціональний характер етнічних діалогів, зростання масштабів індустрії культури, коли новітні інформаційні та телекомунікаційні технології перетворилися з елементів інфраструктури минулих років в універсальний засіб культурного і наукового розвитку. Це означає, що в глобалізованій інформаційній системі інтелект став новою формою власності, заснованою на комп'ютерних технологіях та можливості використання нових концепцій культурології.

Науковий культурологічний підхід у дослідженні цих явищ потребує виваженого комплексного міждисциплінарного аналізу сучасних культурних процесів інтеграції у парадигмі синергетики, яка розглядає результат самоорганізації зближення і об'єднання різних елементів в єдине ціле. Так, у сучасній культурології інтеграція визначається як глобальний процес зближення національних культур і цінностей, посилення культурних, комунікативних, цивілізаційних зв'язків, внаслідок якого досягнення науки і мистецтва, нові форми соціальної і політичної діяльності швидко розповсюджуються та засвоюються в сучасному світі, формуючи його цілісність.

В умовах глобалізації етнічні культури й створена ними єдина загальнолюдська універсальна культура є сукупністю особливих форм і засобів людської діяльності, які формуються на основі діалогу культур на світовому, державному, регіональному, груповому та індивідуальному рівнях. Наявність загальнолюдських основ у культурі окремих етносів надає можливості використати принципи та закономірності синергетики в інтеграції різних етнічних культур.

Проведений аналіз сучасних наукових тлумачень поняття «глобалізація» та споріднених термінів у виявленні універсального характеру впливу глобалізаційних процесів на розвиток світової спільноти, дав змогу запропонувати науково обґрунтовану цілісну концепцію: «синергія регіональних ідентичностей», яка покладена нами в основу розроблення стратегії розвитку загальнонаціональної культури соборної України XXI ст. Науковий культурологічний підхід у дослідженні цих явищ потребує виваженого комплексного міждисциплінарного аналізу сучасних культурних процесів інтеграції у парадигмі синергетики, яка розглядає результат самоорганізації зближення і об'єднання різних елементів в єдине ціле.

Синергетична парадигма становить методологічну основу цілісного холістичного аналізу процесу діалектики регіональних ідентичностей та інтеграції соціокультурного простору сучасної України. Синергетика як нове світобачення сучасної культурології знаходить своє застосування в дослідженнях соціальних і культурних процесів. Подальшого розвитку потребують синергетичні напрацювання на двох рівнях: загальнометодологічному і конкретно-дослідницькому, зокрема культурологічному.

Ідея полягає в дослідженні закономірностей перетворення відносно простих елементів і підсистем у ієрархічно складні структури культурної діяльності в площині синергетичної парадигми саморозвитку. Як справедливо зазначає англійський учений Томас Кун, для сучасного наукового пізнання ефективний саме парадигмальний підхід. Під парадигмою розуміють «сукупність принципів, установок, правил, що утворюють специфіку світобачення, світорозуміння всередині тієї чи іншої наукової спільноти» [7, с. 61].

В умовах нової соціокультурної ситуації в Україні особливого значення набуває визначення шляхів розвитку та консолідації регіональних культурних ідентичностей, що відзеркалено в Резолюції «Пріоритети Міністерства культури України на 2014–2020 рр. та створення передумов для подальших реформ». В Резолюції відзначається: «У новій Україні культура є простором особистісної свободи та вільного творчого самовираження. Культура створює смислове поле, в якому кожний індивід отримує можливість для формування своєї власної унікальної ідентичності та шанс на самореалізацію і повноцінний розвиток особистості. ... Культура є платформою для діалогу і взаємодії різноманітних ідентичностей на рівні індивідів, спільнот, інституцій, регіонів тощо... Культура є основою для консолідації українського суспільства» [8, с. 1].

«Пріоритети Міністерства культури України на 2014–2020 рр.» спрямовані на запрошення до діалогу, співпраці та вироблення спільних і загальноприйнятих правил гри на культурному полі. Головними векторами діяльності Міністерства культури на 2014–2020 роки є концентрація зусиль для подальшої докорінної реформи культурної царини в контексті євроінтеграційних процесів, створення умов для міжкультурного й міжрегіонального суспільного діалогу, розвиток партнерства і порозуміння між співгромадянами на ґрунті європейських цінностей.

Першим кроком до реформування культурної царини є розробка коротко-строгового плану дій на 2014–2015 рр., наступним – розробка середньо- і довгострокової стратегії розвитку культури – до 2020 і до 2025 рр., котра стане основою національної культурної політики. План дій у сфері культури зосереджений на чотирьох основних пріоритетах: стимулювати суспільний діалог для об'єднання країни; зберігати і розвивати культурне надбання як ресурс теперішніх і майбутніх поколінь; розвивати творчі індустрії як рушійну силу соціокультурних інновацій; запровадити європейські стандарти відкритості. Культурі відводиться ключова роль у консолідації та розвитку суспільства. Україна має стати культурним простором можливостей для самореалізації кожної особистості завдяки комунікації між людьми та вільному обігу ідей.

Для реалізації цих ідей пропонуються такі шляхи: перехід до грантового і цільового фінансування культурно-мистецьких проектів і програм; посилення потенціалу

бібліотечної мережі для промоції читання як соціально важливої компетенції; забезпечення умов для мультидисциплінарних обмінів (пересувні виставки, проекти міжрегіональної співпраці, круглі столи й діалоги, воркшопи, симпозіуми, фестивалі тощо); підтримка програм участі культурних діячів у заходах за кордоном та у межах України; зростання кількості спільних проектів між організаціями культури України та ЄС у межах програми «Креативна Європа», зокрема у фестивальному русі.

Історія культури свідчить про закономірний характер періодичного виходу національного мислення того чи іншого народу у світовий простір. На межі тисячоліть, у ХХІ ст. відзначається «космічний ритм» національного буття України як складової світової інформаційної структури. З іншого боку, у незалежній Україні спостерігаються процеси децентралізації та регіоналізації, зумовлені відродженням етнічної самобутності окремих областей та територій країни. Сьогодні ми є свідками небувалого розквіту фестивального руху, що демонструє різноманітність культурного ландшафту України, мистецьку своєрідність її регіонів.

Фестиваль фольклору як сучасна форма міжкультурної комунікації здатний сприяти інтеграції культур у світовому художньому просторі на основі актуалізації та трансляції етнокультурної спадщини в умовах розвитку синергійних процесів.

Спираючись на «Державну програму охорони та збереження нематеріальної культурної спадщини», в якій задекларовано положення про соціокультурне значення фольклору в сучасному суспільстві і необхідність створення відповідних умов для збереження нематеріальної культурної спадщини, розглядаємо фестивалі фольклору як дієвий засіб культурної консолідації етносів у художньому континуумі України ХХІ ст. [3].

Особливості розвитку сучасного фестивального руху в Україні виявляються в багатовекторності процесів регіональної децентралізації сучасного українського простору, тобто адміністративному ствердженню Києва як столиці протиставляється створення альтернативних локальних міст-центрів, у яких фестиваль стає оптимальною формою проведення музичних акцій, що підвищує статус міста в новому культурному ландшафті України, де тривають процеси «локального центрування».

Проведення фестивалів як альтернатива концертному сезону та резонансний засіб демонстрації культурної значущості міста є фактором формування нового регламенту культурного життя міста, нової моделі споживання мистецтва; унікальний епіцентр мистецьких подій, що приваблює до себе публіку з інших міст країни, а також «виводить» українське мистецтво до європейського світового простору.

Розвиток фестивального руху в Україні нерозривно пов'язаний із загальносвітовими культуротворчими процесами, в контексті яких фестивалі фольклору як соціокультурний феномен із кожним роком набувають поширення. У «Рекомендації про збереження традиційної культури та фольклору» (листопад 1989 р.) серед заходів, покликаних позитивно вплинути на процес захисту, збереження і поширення об'єктів нематеріальної культурної спадщини, зокрема, фольклору особливе значення надається саме фестивалям фольклору.

Фольклорно-фестивальний рух в Україні розпочався наприкінці 80-х рр. ХХ ст.: фестиваль кобзарського мистецтва «Вересаєве свято» (1988) у с. Сокиринці

Чернігівської обл., фестиваль зимових обрядів «Florile dalbe» («Белая кипень») (1988) у м. Рені Одеської обл. Першими фестивалями фольклору в Україні стали: фестиваль грецької культури «Мега юрти» (1988) у Донецькій обл., обласний фестиваль колядницьких колективів «Вертеп» у м. Мукачеві (1989), у червні 1991 р. в Луцьку Міжнародний фестиваль українського фольклору «Берегиня», у вересні в с. Верховина Івано-Франківської області – перший Міжнародний гуцульський фестиваль.

У травні 1990 р. в Києві пройшов Другий міжнародний фестиваль фольклору під гаслом Генеральної Асамблеї ООН «Боротьба всіх країн і народів за збереження й збагачення загальнолюдської культури і цивілізації, зміцнення довіри та взаєморозуміння» за участю фольклорних колективів з 16 країн.

Восени 1991 р. в с. Верхній Ясинів Верховинського району Івано-Франківської області пройшов Перший міжнародний гуцульський фестиваль, організований товариством «Гуцульщина», фестивалі інших етнічних груп західного регіону, зокрема, лемків і бойків (Всеукраїнський фестиваль лемківської культури «Дзвони Лемківщини», Міжнародні етнічні фестивалі бойків «Всесвітні бойківські фестини», «Бойківська ватра»), в 2001 р. у м. Івано-Франківськ було започатковано фольклорний фестиваль «Родослав». У січні 1992 р. в м. Чернівці проходив перший за часів незалежної України регіональний фестиваль традиційних зимових обрядів Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської та Чернівецької областей.

Поступово поширюється нова форма фольклорного руху – етнофестивалі: Міжнародний фестиваль етнічної музики й лендарту «Шешори» (с. Шешори, Івано-Франківська обл., 2003 р.), Міжнародний етнофестиваль «Країна Мрій» (Київ, 2004 р.), Міжнародний етнофестиваль «Підкамінь» (с. Підкамінь, Бродівський район Львівської обл., 2007 р.), Міжнародний еко-культурний фестиваль «Трипільське коло» (м. Ржищів Київської обл., 2008 р.) тощо.

Вивчення фестивально-фольклорного руху засвідчило, що завдяки змістовним художньо-мистецьким і науковим програмам фестивалів, які насичені народними традиціями і поліетнічним спілкуванням, форуми позитивно впливають на відродження української культурно-мистецької спадщини, сприяють синергії регіональних культурних ідентичностей у єдиний культурний континуум сучасної України.

До збереження та відродження традицій засобом фольклорно-фестивальних дійств звертаються представники етнографічної групи українців – лемки. Наразі на території України є декілька імпрез цієї етнографічної групи. Щорічно, починаючи з 1999 р., проходить Всеукраїнський фестиваль «Дзвони Лемківщини» (м. Монастирськ Тернопільської обл.), «Відгомін Бескидів» (сmt. Рожнятів Івано-Франківської обл.), «Плаче і кличе Зелена Неділя» (с. Копанки Калуського району Івано-Франківської обл.), «Пісні незабутого краю» (м. Городок Львівської обл.), «Стежками Лемківщини» (с. Переможне Луганської обл.), фестивалі-конкурси традицій Холмщини й Підляшшя «Політ на зраненім крилі» (сmt. Оброшине Львівської обл.) тощо.

Аналіз фольклорно-фестивального руху в Україні кінця 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст. виявив, що його розквіт пов'язаний із політичними й соціально-економічними перетвореннями нашої держави в незалежну країну періоду національного відродження, в культурному процесі якої особливого значення набув розвиток фольклорних традицій.

Вивчення фестивально-фольклорного руху продемонструвало, що завдяки змістовним художньо-мистецьким і науковим програмам фестивалів, які насичені народними традиціями і поліетнічним спілкуванням, форуми позитивно впливають на відродження української культурно-мистецької спадщини, сприяють синергії регіональних культурних ідентичностей у єдиний культурний континуум сучасної України.

Здійснюючи соціокультурні функції, фестивалі фольклору на даному етапі історичного розвитку виконують соціальне замовлення на інтеграцію та синергію культурного простору України, збереження та розвиток народних традицій завдяки відкритих кордонів та меж незалежної країни кін. ХХ – поч. ХХІ ст. аналіз фольклорно-фестивального руху українців засвідчив, що нині такі культурно-мистецькі акції позитивно впливають на процес збереження й передачі етноінформації.

Важливим напрямком синергії культурного простору України, поряд з фестивально-фольклорним рухом, є соціокультурне проектування. Так, вирішенням проблеми стратегічного планування культурної діяльності є пропозиція синергетичного і кластерного підходів, що узгоджується з пілотними проектами. Наприклад, у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККіМ) – це проекти: «Арсенал ідей», «Визначні діячі та пам'ятки культури України», «Діалог культур: Україна – Греція – Сербія», Інтернет-конгрес «Наука. Культура. Освіта – ХХІ століття». Докторантом НАКККіМ Ю. Сугробою розроблена і апробована культуротворча модель етнонаціональної освіти у вищій школі АР Крим [13, с. 342]. Національним інститутом стратегічних досліджень започаткований цікавий проект «Національні дебати». Це – відеоконференції за участю всіх регіонів України, найближчою тематикою якої є обговорення нової регіональної політики. Національний проект «Відкритий світ» об'єднає всі регіони України з країнами – членами ЄС. У представлених проектах синергія української культури розкривається з урахуванням діалектики регіональних хронотопів і загальних закономірностей виникнення, розвитку, трансформації окремих етнонаціональних спільнот, регіонів та їх полілогічним об'єднанням у цілісний культурний континуум України – національний образ соборної України у глобалізованому світі початку ХХІ ст. Вихід сучасної незалежної України у світовий постіндустріальний простір зумовлює також вивчення можливостей розширення міжнародних культурних відносин як засобу діалогу культур у просторі полікультурного світу.

Зазначені чинники зумовили дослідження в НАКККіМ актуальних наукових проблем: «Міжнародні гуманітарні стратегії в сучасній Україні як системний культуротворчий феномен» та «Синергетика регіональних ідентичностей в культурному континуумі України кінця ХХ – початку ХХІ століття» (докторант О. Яковлев, науковий консультант В. Личковах). Мається на увазі як концептуальне вирішення завдань міжнародних гуманітарних стратегій, так і висвітлення шляхів їх практичної реалізації.

За результатами проведеного дослідження, виявлено головні завдання вивчення культуротворчих можливостей сучасної української культури в її стратегічно-гуманітарній спрямованості: визначення знакового змісту гуманітарних стратегій, характеру, способів та форм міжкультурного діалогу; усвідомлення ролі людини – особистісного фактору як головного чинника гуманітаризації культури та її стратегічного

скерування. Важливою рисою названої стратегії є її часова тривалість та просторова поширеність на відміну від епізодичної тактичної дії, адже стратегічна розрахована на усталеність та універсальну значущість. Охоплюючи сферу міжнародних взаємодій, вона набуває множинності вияву у формах комунікативних інституцій і стає важливим чинником глобалізації в її позитивному значенні.

Сучасні соціально-гуманітарні проекти, спрямовані на подальший інтеграційний розвиток, пропонуються як засіб інтенсифікації синергетичних процесів в культурному середовищі регіонів. Проект «Визначні діячі та пам'ятки культури України», який сприяє утвердженню національної парадигми й регіональних особливостей культури соборної України в умовах глокалізації комунікативно-інформаційного простору; науково-освітні проекти, спрямовані на євроінтеграцію національної науки і освіти; конкурсно-фестивальний рух і музейно-виставкова діяльність, які презентують найяскравіші регіональні зразки національного мистецтва України – серед низки таких заходів.

Усі ці заходи спрямовані на інтеграцію різних регіонів України, а соціально-гуманітарні проекти сприяють виявленню індивідуального обличчя історико-культурних областей України, їх самобутнього образу, що у своїй багатоманітності національної ідеї утворюють цілісний український культурний простір – холистичний континуум духовності. Дієвість запропонованих проектів синергетичної інтеграції регіональних ідентичностей верифікується у процесах їх практичної реалізації, що підтверджується виданням серії монографій: «Пам'ятки історії культури і музичного мистецтва України XVIII – першої третини XX століття» [16], «Синергетична парадигма простору культури України» [11] за участю автора дослідження в рамках проекту «Видатні діячі та пам'ятки культури України». У монографіях духовна синергетика української культури розкрита з урахуванням діалектики регіональних хронотопів і загальних закономірностей виникнення, розвитку, трансформації культурних цінностей (видатних пам'яток) окремих етнонаціональних спільнот і регіонів та їх полілогічним об'єднанням у цілісний культурний континуум України – національний образ соборної України у глобалізованому світі початку XXI ст.

Проведене дослідження синергії регіональних культурних ідентичностей України відкриває шляхи подальшого розроблення проблематики соціокультурного розвитку культурного середовища регіонів України у вимірах теорії синергетики.

Література:

1. Василькова В. Волновые процессы в общественном развитии / В. Василькова, И. Яковлев, И. Барыгин. – Новосибирск, 1992. – С. 116. 2. Вознюк О. В. Развитие вітчизняної педагогічної думки: синергетичний підхід / О. В. Вознюк. – Житомир : ЖДУ ім. І.Франка, 2009. – 183 с. 3. Державна програма охорони та збереження нематеріальної культурної спадщини на 2004–2008 роки: Постанова №1732 Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2004 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmi.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=10479090>. – Назва з екрану. 4. Евин И. Синергетика искусства / И. Евин. – Москва, 1993. – 210 с. 5. Князева Е. Основания синергетики: Режимы с обострением, самоорганизация, темпомыры / Е. Князева, С. Курдюмов. – Санкт-Петербург : Алетей, 2002. – 414 с. 6. Корнієнко Неллі. Запрошення до хаосу. Театр (художня культура) і синергетика. Спроба нелінійності / Н. Корнієнко. – Київ, 2008. – 246 с. 7. Кун Т. Структура

научных революций / Томас Кун; [пер. с англ. И. З. Налетов и др.] – Москва : АСТ, 2001. – 605 с. **8.** Пріоритети Міністерства культури України на 2014–2015 рр. та створення передумов для подальших реформ : Резолюція МКУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spadschina.kh.ua/assets/files/КМУ/strategija%20rozvitku%20kulturi.pdf>. – Назва з екрану. **9.** Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой: пер. с англ. / И. Пригожин, И. Стенгерс. – Москва : Прогресс, 1986. – 432 с. **10.** Свідзінський А. В. Синергетична концепція культури / А. В. Свідзінський. – Луцьк : Вежа, 2008. – 696 с. **11.** Синергетична парадигма простору культури : монографія. – Київ : НАКККіМ, 2014. – 302 с. **12.** Стьопін А. О. Синергетичні виміри розвитку України: історія і сучасність / А. О. Стьопін. – Одеса : Астропринт, 2006. – 153 с. **13.** Сугрובה Ю. Культуротворчість у діалозі традицій і новацій сучасного поліетнічного суспільства України (кримський досвід): монографія / Ю. Ю. Сугрובה. – Сімферополь : Видавничий центр КДМУ, 2012. – 352 с. **14.** Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен. – Москва, 1985. – 361 с. **15.** Чернецька С. Ю. Фестивалі фольклору в соціокультурних процесах України кінця ХХ – початку ХХІ століття : дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: 26.00.01 – теорія та історія культури / С. Ю. Чернецька. – Київ, 2015. – 469 с. **16.** Шульгіна В. Пам'ятки історії культури і музичного мистецтва України ХVІІІ – першої третини ХХ століття / Валерія Шульгіна, Олександр Яковлев. – Київ, 2011. – 256 с.